

บทความวิชาการ

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมไทยสมัยโบราณ

The Concept of Ancient Thai Justice Process

สัจจวัฒน์ เรืองกาญจน์กุล¹

Satchawat Ruengkankun²

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

เลขที่ 2086 ถนนรามคำแหง แขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240.

Faculty of Law, Ramkhamhaeng University

No. 2086, Ramkhamhaeng Road, Huamark Subdistrict,

Bang Kapi District, Bangkok 10240.

* Corresponding author E-mail: ruengkankun@gmail.com

วันที่รับบทความ : 23 สิงหาคม 2564 วันที่แก้ไขบทความ : 18 กุมภาพันธ์ 2565

วันที่ตอบรับ : 14 พฤษภาคม 2565 วันที่เผยแพร่ : 14 พฤษภาคม 2565

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สัจจวัฒน์ เรืองกาญจน์กุล อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

² Asst. Prof. Satchawat Ruengkankun Lecturer in Law, Faculty of Law, Ramkhamhaeng University.

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังของกระบวนการยุติธรรมของไทยในสมัยโบราณว่า มีหลักการหรือที่มาอย่างไร มีคำกล่าวในภาษาไทย เช่นว่า “พวกตืนโรงตืนศาล” หรือ “คนหัวหมอ” โดยคำเหล่านี้เป็นคำกล่าวที่เกี่ยวข้องกับการฟ้องร้องดำเนินคดี มีความหมายในทำนองลบมากกว่าบวก การดำเนินคดีเป็นความกันนี้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการยุติธรรม ซึ่งกระบวนการยุติธรรม คือ กระบวนการเพื่อยุติความขัดแย้งของคนในสังคม

โดยในสมัยอดีตของไทยสมัยโบราณกฎหมายที่ใช้ส่วนใหญ่ พบว่าได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียผ่านมอญ ผ่านพม่า ซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นหลักการคำสอนที่นำมาบัญญัติเป็นกฎหมายเพื่อใช้ในการปกครองตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา และพบเป็นหลักการสำคัญอยู่ในกฎหมายตราสามดวงช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทั้งนี้ การศึกษา วิเคราะห์ แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมไทยสมัยโบราณนี้ สะท้อนภาพลักษณ์ประวัติศาสตร์กฎหมายไทยและบริบทกระบวนการยุติธรรมไทยในปัจจุบันให้เด่นชัดมากขึ้น

จากแนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นรากฐานของประวัติศาสตร์กฎหมายไทยในอีกมิติหนึ่งที่ยังเชื่อมโยงอยู่กับแนวคิดของศาสนาและยังคงกลืนอายุ และมีอิทธิพลต่อกระบวนการยุติธรรมไทยในปัจจุบัน และหากในสถานการณ์ปัจจุบันผู้มีอำนาจหน้าที่ในการพิจารณาคดีหรือไกล่เกลี่ยข้อพิพาทได้นำหลักการเหล่านี้มาใช้ ก็จะได้ประโยชน์มาก เพราะจะเป็นการกำกับให้การดำเนินกระบวนการยุติธรรมเกิดความชอบธรรมอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์กฎหมาย, กระบวนการยุติธรรม, สมัยโบราณ

ABSTRACT

This academic article aims to study what is the principle or origin of the concept behind the ancient Thai justice process? Some ancient Thai expressions such as “Teen Rong Teen San” (means those looking for extra income around the court area) or “Khon Hua Mor” (means a legal-minded person) are prosecution-related terms with negative meaning instead of positive meaning. Suing and prosecuting are parts of the justice process. The justice process is the process of solving a dispute among people in society.

According to the study, in the ancient period of the Kingdom of Thailand, it was found that ancient Thailand was influenced by India through Mon and Burmese people as appeared in the Thammasat scripture. This doctrine had been adopted as a law for administration since Sukhothai and Ayutthaya periods. Certain crucial principles were also found in “Three Seals Law” during the early Rattanakosin period. This study and analysis of the concept of ancient Thai justice process reflects the image of the history of Thai law and the context of the current Thai justice process more clearly.

This concept reflected the foundation of Thai law history in another dimension which related to the religious concept and still influenced the current Thai justice process. In the present situation, if a judicial or mediating authority adopts these principles, it is really helpful because it ensures the righteous justice process. .

Keywords: History of Law, Justice Process, Ancient Times

ความนำ

กระบวนการยุติธรรมเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งเนื่องจากมีผลกระทบต่อประชาชน เพราะเป็นกระบวนการวินิจฉัยข้อขัดแย้งของบุคคลในสังคมให้ได้รับความเป็นธรรม และก่อให้เกิดความสงบสุขแก่สังคม อีกทั้งยังเป็นสาระสำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยภายใต้หลักนิติธรรม ซึ่งกระบวนการยุติธรรมปัจจุบันของไทยได้วิวัฒนาการจากอดีตหลายด้านเพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป และสามารถอำนวยความยุติธรรมและคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ ของประชาชนตามกฎหมายและเพื่อให้กระบวนการยุติธรรมดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ และประสาทความยุติธรรมให้แก่ประชาชน จึงจำเป็นต้องมีหลักประกันความเป็นธรรมและความเป็นอิสระของผู้พิพากษา และตุลาการ

กระบวนการยุติธรรมในสมัยสุโขทัยยังไม่มีระบบชัดเจนแน่นอนและไม่ปรากฏว่ามีโรงศาล³ เมื่อราษฎรมีข้อพิพาทก็ไปถวายฎีกาเพื่อขอความเป็นธรรมจากพระเจ้าแผ่นดินด้วยตัวเอง⁴ เมื่อถึงสมัยอยุธยา กระบวนการยุติธรรมเริ่มมีระบบชัดเจนมากกว่าสมัยสุโขทัย โดยในสมัยอยุธยานี้มีทั้งกฎหมายสารบัญญัติ และกฎหมายวิธีสบัญญัติ ในการบัญญัติกฎหมายได้รับเอาแนวคิดความเชื่อจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มาเป็นหลักในการบัญญัติกฎหมาย⁵ โดยหลักการของกฎหมายสมัยโบราณของไทยดังกล่าวนี้ปรากฏจากข้อมูลหลังการปฏิรูปกฎหมายในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่

³ สุทัศน์ สิริสวาย, พระราชกรณียกิจของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชในการตั้งสถาบันการปกครองของชาติไทย, ใน **อนุสรณ์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช** (จังหวัดสุโขทัย, 2513), 329.

⁴ ดวงจิตต์ กำประเสริฐ, **ประวัติศาสตร์กฎหมาย**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2542), 28.

⁵ บิเรก ควรสมาคม, “นิติศาสตร์ไทย : บทวิเคราะห์จากรากฐานในคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์และคัมภีร์พระธรรมศาสตร์,” **วารสารมหาวิทยาลัยพายัพ** 25, ฉ.2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2558): 2.

1) ที่มีการชำระกฎหมายเก่าและการตรากฎหมายใหม่ขึ้นมาเรียกว่า “กฎหมายตราสามดวง”⁶ โดยในเนื้อหาของกฎหมายตราสามดวงนี้มีคุณค่าอย่างยิ่ง ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เพราะสะท้อนให้เห็นความต่อเนื่องของกฎหมายไทยในยุคโบราณแต่ละยุคแต่ละสมัยได้เป็นอย่างดี และมีคุณูปการอย่างยิ่งโดยเฉพาะเชิงคุณค่าแนวคิดและค่านิยมที่สะท้อนให้เห็นบริบทของสังคมไทยที่มีวิวัฒนาการมาอย่างยาวนาน ดังนั้นเพื่อให้เกิดการนำเสนอข้อเท็จจริง คุณค่าและวิวัฒนาการของประวัติศาสตร์กฎหมายไทยที่เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมในช่วงสุโขทัยสืบเนื่องจนมาถึงกฎหมายตราสามดวง ผู้เขียนจึงศึกษาเรื่อง “แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมไทยสมัยโบราณ” เพื่อนำเสนอให้เห็นความเป็นมาของ แนวคิดของกฎหมายไทยในช่วงอดีตที่ส่งผลสัมพันธ์กับกฎหมายในปัจจุบัน

ความหมายของกระบวนการยุติธรรม

“กระบวนการยุติธรรม” มีความหมายตามพจนานุกรมว่า วิธีดำเนินการให้ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและให้เป็นธรรมในทางกฎหมายแก่บุคคลโดยบุคลากรและองค์กร หรือสถาบันต่าง ๆ ซึ่งมีหน้าที่บริหารงานยุติธรรม ได้แก่ พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจ พนักงานสอบสวนพนักงานอัยการ ทนายความ ศาลกระทรวงยุติธรรม และกรมราชทัณฑ์⁷

นักวิชาการท่านหนึ่งให้ความหมายว่า กระบวนการยุติธรรมโดยทั่วไป หมายถึง กระบวนการพิสูจน์ความจริงตามกฎหมาย ซึ่งประกอบด้วย ตำรวจ อัยการ ศาล

⁶ สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, “200 ปี กฎหมายตราสามดวง,” <http://web.krisdika.go.th/pdfPage.jsp?type=act&actCode=40> (สืบค้นเมื่อวันที่ 4 สิงหาคม 2564).

⁷ ราชบัณฑิตยสถาน, “พจนานุกรมแปล ไทย-ไทย,” <http://dictionary.sanook.com/search/dict-th-th-royalinstitute> (สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2565).

ราชทัณฑ์ หน่วยงาน และคุมประพฤติ แต่ในที่นี้หมายถึง ขั้นตอนการดำเนินงานหรือการบริหารราชการอย่างเป็นระบบของหน่วยงานของรัฐ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งประกอบด้วย ตำรวจ อัยการ ศาล คุมประพฤติ และราชทัณฑ์ ทั้งนี้การบริหารราชการดังกล่าวต้องเกี่ยวข้องกับการให้ความยุติธรรมและการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน⁸

และนักวิชาการอีกท่านหนึ่ง ให้ความหมายว่า กระบวนการยุติธรรม หมายถึง การดำเนินการเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับประชาชนและหรือคู่กรณีทั้งก่อนและหลังมีข้อขัดแย้งหรือมีการกระทำผิด ซึ่งคู่กรณีอาจเป็นระหว่างภาครัฐกับประชาชน หรือระหว่างองค์กรของรัฐกับองค์กรของรัฐ หรือระหว่างประชาชนด้วยกัน โดยหน่วยงานภาครัฐที่มีการทำงานอย่างต่อเนื่องเชื่อมโยงกันอย่างมีระบบและเป็นเอกภาพ มีการทำงานอย่างสอดคล้องประสาน มีการตรวจสอบถ่วงดุลกันอย่างมีคุณภาพ โดยคำนึงถึงการทำงานอย่างเป็นองค์รวมของระบบ และเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาและการนำไปสู่การปฏิบัติ โดยมุ่งผลสุดท้ายร่วมกัน คือประโยชน์ของประชาชน เพื่อความสงบเรียบร้อยและความมั่นคงของประเทศไทยเป็นที่สุด⁹

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า มีการให้ความหมายของคำว่า “กระบวนการยุติธรรม” ในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป เมื่อพิจารณาถึงวิวัฒนาการของกระบวนการยุติธรรมตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยรัตนโกสินทร์ จนถึงปัจจุบันนี้ ผู้เขียนเห็นว่า กระบวนการยุติธรรม หมายถึง กระบวนการการแก้ไขความขัดแย้งในสังคมให้เป็นธรรมในทาง

⁸ วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, กฎหมายเกี่ยวกับการบริหารราชการไทย : ปัญหา แนวทางแก้ไข และแนวโน้มของกฎหมายในอนาคต, (กรุงเทพฯ : นิติธรรม, 2547), 10.

⁹ กมลทิพย์ คติการ, “แผนแม่บทกระบวนการยุติธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 2547-2549 นวัตกรรมของการบริหารงานยุติธรรมไทย,” *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต* 2, ฉ.1 (มกราคม-เมษายน 2549). 2.

กฎหมายแก่บุคคลโดยบุคคลากรและองค์กรหรือสถาบันต่าง ๆ ซึ่งมีหน้าที่ในการออกกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมาย ได้แก่ ข้าราชการ พนักงานฝ่ายปกครอง ทหาร ตำรวจ ผู้พิพากษาพนักงานอัยการ ทนายความ ศาล กระทรวงยุติธรรม และกรมราชทัณฑ์ เพื่อให้บังเกิดผลดี ความสงบเรียบร้อย ความมั่นคงแก่ สังคม บ้านเมืองและประเทศชาติ ความหมายดังกล่าว สรุปได้ว่า กระบวนการยุติธรรม เป็นกระบวนการที่เริ่มตั้งแต่การมีกฎหมาย ผู้บังคับใช้กฎหมาย กระบวนการปฏิบัติตามวิธีพิจารณาความตามกฎหมายและการลงโทษ โดยเป้าหมายของกระบวนการยุติธรรมเพื่อสร้างความเป็นธรรมและขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของบุคคลหรือสังคมให้เกิดความสงบสุข

กฎหมายไทยในอดีตที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม

แม้ในปัจจุบันจะมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีซึ่งบ่งชี้ว่า แคว้นสุโขทัยเป็นแต่เพียงนครรัฐการค้าในกลุ่มแม่น้ำยม ทว่าความเชื่อที่ว่า “อาณาจักรสุโขทัยเป็นอาณาจักรแรกของคนไทย” ยังคงปรากฏอยู่อย่างแพร่หลายในลักษณะเดียวกับ “ตำนานเมือง” อันเป็นข้อมูลคติชนในสังคมวัฒนธรรมไทย¹⁰ และในอภิมิติของการศึกษากฎหมายหรือนิติศาสตร์ที่ยึดเอากฎหมายเก่า ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นปฐมบทของการศึกษาค้นคว้าเพราะด้วยมีการประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นและบัญญัติกฎหมายลายลักษณ์อักษรครั้งแรกที่ศึกษากันจนมาถึงปัจจุบันนี้ คือ “ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง” ดังนั้น การศึกษาถึงหลักการกฎหมาย แนวคิดและกระบวนการยุติธรรมต่าง ๆ จึงเริ่มต้นจากหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงนี้

¹⁰ สายป่าน ปุริวรรณชนะ, “อาณาจักรสุโขทัย : การประกอบสร้างประวัติศาสตร์จากตำนานและความเชื่อของคนไทย,” *วารสารรามคำแหง ฉบับมนุษยศาสตร์*, 35 ฉ.1 (มกราคม-มิถุนายน 2559): 143.

กระบวนการยุติธรรมไทยในยุคสมัยสุโขทัยปรากฏในหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง หลักที่ 1 ซึ่งมีถ้อยความที่เกี่ยวข้อง คือ “ในปากประตูมีกระดิ่งแขวนไว้หั้น ไพรฟ้าหน้าปาก กลางบ้านกลางเมือง มีถ้อยมีความเจ็บท้องข้องใจมักจักกล่าวถึงขุนไรรไป ลั่นกระดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้ยิน เรียกมือถามสวนความแก่มน ด้วยชื่อ ไพรในเมืองสุโขทัยนี้จึงชม”¹¹ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในสมัยสุโขทัยนั้นผู้ที่มีความทุกข์ร้อนใจ หรือใครที่ได้รับความเสียหายสามารถมาขอความเป็นธรรมได้โดยการมาลั่นกระดิ่งที่แขวนไว้หน้าประตูและพ่อขุนรามคำแหงก็จะทรงวินิจฉัยเพื่อจัดความทุกข์และอำนวยความสะดวกเป็นธรรมให้แก่ผู้นั้น ซึ่งในสมัยสุโขทัยนี้เองเป็นที่สังเกตได้ว่า ผู้ที่ทำหน้าที่ตัดสินคดีและอำนวยความสะดวกแก่ราษฎรเป็นหน้าที่ของกษัตริย์ เพราะไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีโรงศาล¹² โดยกษัตริย์เป็นที่มาแห่งความยุติธรรม (The King is the Fountain of Justice) และจะอาศัยกฎหมายดังปรากฏในศิลาจารึกว่า “...ไพรฝ่าลูกเจ้าลูกขุน ผู้แลผิดแผกแสกกว้างกัน สวนดูแท้แลจึงแล่งความแก่ชาด้วยชื่อ บ่เข้าผู้ลักมักผู้ซ่อน เห็นเข้าท่านบ่ใคร่พิน เห็นสินท่านบ่ใคร่เดือด...”¹³ ซึ่งหมายความว่า กษัตริย์ต้องสืบสวนถ้อยความให้กระจ่างชัดบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันในทางกฎหมาย ไม่แบ่งชนชั้นฐานันดรและตัดสินความด้วยความซื่อสัตย์และปราศจากความลำเอียง

สมัยอยุธยา สังคมมีพัฒนาการที่ซับซ้อนขึ้นมากกว่าสมัยสุโขทัย สมัยนี้ปรากฏร่องรอยหลักฐานต่าง ๆ ที่ระบุว่าไทยรับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียค่อนข้างชัดเจน รวมทั้งกฎหมายที่ระเบียบแบบแผนต่าง ๆ ด้วย โดยกฎหมายแม่บทที่อยุธยานำมาใช้ คือ คัมภีร์

¹¹ ดวงจิตต์ กำประเสริฐ, *ประวัติศาสตร์กฎหมาย*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2542), 28.

¹² สุทัศน์ สิริสว, พระราชกรณียกิจของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชในการตั้งสถาบันการปกครองของชาติไทย, ใน *อนุสรณ์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช* (จังหวัดสุโขทัย, 2513).

¹³ ดวงจิตต์ กำประเสริฐ, *ประวัติศาสตร์กฎหมาย*, 28

พระธรรมศาสตร์ ซึ่งมีที่มาจากอินเดียตามความเชื่อในศาสนาฮินดู โดยอยุธยารับผ่านมาทางมอญ ซึ่งนับถือศาสนาพุทธเช่นเดียวกัน โดยคัมภีร์พระธรรมศาสตร์นี้คงเข้ามาสู่ดินแดนไทย ตั้งแต่ครั้งสุโขทัยแต่หลักฐานการนำมาใช้ปรากฏชัดเจนสมัยอยุธยา¹⁴ ดังนั้นกฎหมาย จึงมีความซับซ้อนมากขึ้นตามความซับซ้อนของสังคม อาทิ การเกิดบทบาทนิติพระไอยการต่าง ๆ การแบ่งประเภทของกฎหมายขึ้น เป็นต้น แต่การอำนวยความสะดวก การพิจารณาความและการลงโทษ อำนาจดังว่ามานี้ยังอยู่ที่พระมหากษัตริย์เอกเช่นเดียวกับสมัยสุโขทัยอยู่เช่นก่อน

ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กฎหมายที่ใช้อยู่ในระยะแรก ก็คือ กฎหมายที่ใช้อยู่เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา โดยอาศัยความจำและการคัดลอกกันมา กฎหมายที่เหลืออยู่ครั้งนั้นมีเพียงหนึ่งในสิบส่วน ส่วนอีกเก้าส่วนถูกทำลายเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยา ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้นำปราชญ์ ราชบัณฑิตจำนวน 11 คน ชำระกฎหมาย¹⁵ เนื่องจากการบังคับใช้กฎหมายมีปัญหาทั้งเรื่องความคลั่นในการตีความ กระบวนการพิจารณาคดีที่ไม่เป็นธรรมประกอบกับตัวบทกฎหมายไม่ได้จัดหมวดหมู่ให้เหมาะสม หลังชำระกฎหมายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ประกาศใช้เป็นหลักแก่แผ่นดินเมื่อวันที่ 31 มกราคม จ.ศ. 1166 (พ.ศ. 2348) กฎหมายที่ชำระครั้งนั้นเรียกว่า “กฎหมายตราสามดวง” โดยในกฎหมายตราสามดวงนี้เองที่เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญ ที่นำไปสู่การฉายภาพกฎหมายเก่าโบราณอันเป็นรากฐานของกฎหมายไทยมาจนถึงปัจจุบัน¹⁶

¹⁴ กฎหมายและการยุติธรรมของไทยสมัยโบราณ, <http://valuablebook2.tkpark.or.th/2015/13/document3.html> (สืบค้นเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2564).

¹⁵ ศูนย์ข้อมูลกฎหมายกลาง สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, “200 ปี กฎหมายตราสามดวง,” <https://www.krisdika.go.th/data/activity/act40.pdf> (สืบค้นเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2564).

¹⁶ สุมะข จีระชัยสิริ, “กฎหมายตราสามดวง,” <https://parliamentmuseum.go.th/ar63-Law-enact.html> (สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2565).

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมไทยสมัยโบราณ

กฎหมายไทยนั้นพลวัตมาจากหลักการทางศาสนา จารีตประเพณีมาสู่การเป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษร ซึ่งกฎหมายจารีตประเพณีของไทยนั้นเป็นกลไกและมาตรการที่ควบคุมคนในสังคมในระดับปฐมภูมิ คือ ครอบครัว บ้าน และชุมชนเท่านั้น ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ไม่กว้างนักและในแต่ละท้องถิ่นที่ต่างมีจารีตประเพณีแตกต่างกัน ดังนั้นกฎหมายจารีตประเพณีจึงมีความแตกต่างกันออกไป เมื่อไทยเริ่มมีการบัญญัติกฎหมายโดยจารีตเป็นลายลักษณ์อักษร การบังคับใช้กฎหมายจึงเริ่มขยายพื้นที่มากขึ้นและเป็นหลักเกณฑ์ที่มีลักษณะใช้บังคับครอบคลุมทั่วไป ซึ่งกระบวนการยุติธรรมก็เช่นเดียวกัน โดยจากเดิมใช้วิธีการพิจารณาและการลงโทษที่อาศัยกฎเกณฑ์ทางจารีตประเพณี แต่เมื่อมีการกำหนดกฎเกณฑ์ ที่เป็นลายลักษณ์อักษรชัดเจนขึ้นจึงมีรูปแบบ กระบวนการที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไป

กระบวนการยุติธรรมของไทยในสมัยโบราณนั้น มีแนวคิดและได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียผ่านมอญและพม่ามายังไทย ผู้เขียนแบ่งองค์ประกอบสำคัญที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม ดังนี้

ผู้ใช้อำนาจในการผดุงความยุติธรรมในสังคม

การอำนวยความสะดวกนั้นคงจะเกิดขึ้นเองโดยคุณธรรมไม่ได้ หากแต่ต้องมีผู้ทำหน้าที่ใช้กฎหมายและอำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้นแก่ผู้เสียหาย ในสมัยโบราณของไทย ผู้ทำหน้าที่นี้ คือ พระมหากษัตริย์ (King) โดยในหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงตลอดจนบทบัญญัติพระไอยการต่าง ๆ ก็กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ทรงสิทธิ์ในการตรากฎหมายและการใช้อำนาจพิจารณาตัดสินความตลอดจนการลงโทษ

แนวคิดเรื่องพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำทางการเมืองและผู้ปกครองนั้น ไทยได้รับอิทธิพลมาจากฝ่ายศาสนาพุทธและพราหมณ์จากอินเดีย ซึ่งยกย่องว่าพระมหากษัตริย์จะอยู่ในฐานะผู้ปกครองสูงสุด โดยในคัมภีร์ไอยตะเรยะ พราหมณะ ได้

กล่าวไว้เป็นตำนานว่า ครึ่งหนึ่งเทพและอสูรได้ทำสงครามกัน ทางฝ่ายเทพเพลี่ยงพล้ำ เพราะขาดผู้นำ ฝ่ายเทพจึงเลือกโสมะเป็นพระราชา ฝ่ายเทพจึงได้ทำการรบชนะ ดังนั้นจึงถือเป็นหลักการที่ว่า ทุกสังคมต้องมีพระราชาเป็นผู้นำในการรบ¹⁷ แต่พระราชาหรือพระมหากษัตริย์ไม่ได้เป็นผู้นำในการรบเท่านั้น เพราะในคัมภีร์ของเกาฏียะ กล่าวว่าพระมหากษัตริย์ ทรงเป็นองค์รัฐฐาธิปัตย์ หรือพระมหากษัตริย์ คือ รัฐนั่นเอง เพราะพระองค์ทรงเป็นที่ รวมขององค์ประกอบทั้งหลายที่ทำให้เกิดรัฐ (State)¹⁸ พระมหากษัตริย์มีฐานะพิเศษเพราะเมื่อการประกอบพิธีราชสุยะเทพทั้งแปดจะมารวมที่พระองค์¹⁹ โดยหนึ่งในเทพทั้งแปด คือ พระยม ผู้เป็นเทพแห่งความยุติธรรมและเทพแห่งความตาย ทรงถือทัณฑ์หรือไม้เรียวสำหรับลงโทษผู้กระทำความผิด ซึ่งฝ่ายพราหมณ์ถือว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระยมอวตารลงมาเกิด และทรงมีพระศอาธาร หรือธารพระกรเป็นสัญลักษณ์แทนไม้เรียวของพระยม ดังนั้น ในคติความเชื่อของพราหมณ์จึงถือว่าพระมหากษัตริย์ คือ ผู้มีหน้าที่อำนวยความยุติธรรมและลงโทษผู้กระทำความผิด

ส่วนในความเชื่อฝ่ายพุทธผ่านคัมภีร์อัคคัญสูตรในพระไตรปิฎก²⁰ ซึ่งว่าด้วยการกำเนิดของจักรวาลและมนุษยชาติ ถูกนำมาบัญญัติไว้ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ได้กล่าว

¹⁷ A.L. Basham, *The Wonder that was India*, (Calcutta: Fontana Books, 1982), p 82.

¹⁸ L.N. Rangarajan, Kautilya: *The Arthashastra*, (New Delhi: Penguin Books, 1987), p 141.

¹⁹ พิธีราชสุยะหรือพิธีขึ้นดำรงตำแหน่งกษัตริย์ของประเทศอินเดีย ตามคตินี้ของพราหมณ์มีขั้นตอนที่สำคัญ คือ การถวายน้ำอภิเษก การกระทำสัตย์ และการถวายราชสมบัติ โดยเทพทั้งแปด คือ พระอินทร์ วายุ พระยม อคนิ วรุณ พระจันทร์ และเทพฤๅษ.

²⁰ พระไตรปิฎก เล่มที่ 11 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 3 ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค

ว่าหลังจากการเกิดไฟพรลัยกัลป์ล้างโลกแล้ว พรหมลงมากินวันดิน²¹ เมื่อพรหมเกิดความอยาก พรหมซึ่งเป็นผู้บริสุทธิ์จึงสูญเสียพรหมจรรย์ เกิดเป็นเพศหญิงชายที่มีตณหาและร่วมสังวาสกันมีลูกหลานเผ่าพันธุ์ต่อมา²² เนื่องจากว่า สูญเสียพรหมจรรย์แล้วมนุษย์ก็มีความเสื่อมลงในด้านจริยธรรมและศีลธรรม เกิดการแก่งแย่งประโยชน์ เบียดเบียนกัน ผู้มีกำลังมากกว่าจึงเอาเปรียบผู้อ่อนแอกว่า จึงเกิดการจลาจล มนุษย์ที่กลายมาจากพรหมนี้จึงตกลงกันว่าจะต้องมีผู้นำ โดยการเลือกผู้มีความสมบัติของผู้นำจะต้องมีลักษณะคุณสมบัติดังเทพ เพื่อจะได้ปกครองสังคมได้อย่างมีความสุข ดังนั้นผู้นำหรือผู้ปกครองสังคมจึงเรียกว่า มหาสมมติเทพ

ข้อสมมติที่ได้จากตำนานทั้งจากฝ่ายพราหมณ์และพุทธ คือ การยอมรับว่าโดยธรรมชาติแล้ว สังคมมนุษย์เป็นสังคมที่มีความวุ่นวายไม่สงบ โดยในฝ่ายพุทธกล่าวว่าอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองอยู่ที่มหาสมมติเทพ ซึ่งเป็นอำนาจที่มหาชนสมมติมอบให้ การใช้อำนาจที่สำคัญในการควบคุมคนในสังคมไม่ให้เบียดเบียนเอาเปรียบกันและมีความชอบธรรมในการใช้อำนาจลงโทษ โดยความชอบธรรมนี้อยู่บนพื้นฐานของหลักการความศักดิ์สิทธิ์ คือ พระธรรมศาสตร์ แต่การใช้อำนาจของพระมหากษัตริย์ในการลงโทษต้องเป็นไปด้วยความชอบธรรม ซึ่งในคัมภีร์อรรถศาสตร์กล่าวว่า “พระมหากษัตริย์พระองค์ใดไม่ปฏิบัติตามคำสอนของพระธรรมศาสตร์และอรรถศาสตร์ย่อมทำให้

²¹ พรหมชั้นอภิสรรพรหม พรหมเหล่านี้ไม่มีเพศ กิน (ความรู้สึกลึก) ปิดเป็นอาหาร มีรัศมีแผ่ซ่านทั่วกาย เดินทางด้วยการเหาะไปในอากาศ มีวิมานทั้งดงาม แล้วโลกก็สงบลงหลังจากการพิณาศครั้งใหญ่กลายเป็นผืนน้ำ ตอนนั้นไร้ซึ่งกาลเวลา ไม่มีกลางวัน กลางคืน ไม่มีวัน ไม่มีเดือน และปี ไม่มีฤดูกาล เพราะถูกบดบังด้วยรัศมีของพรหมเหล่านี้ ต่อมาเกิดวันดินล่องลอยอยู่เหนือผืนน้ำ เป็นสิ่งที่มีลักษณะเหมือนนมสดที่ถูกเคียวไถหวด พอเย็นลงก็จับเป็นปึกแผ่น สีคล้ายเนยข้นอย่างดี สงกลื่นหอมไปทั่ว

²² ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และธนิษานต์ วรธรรมานนท์, “การวิเคราะห์อรรถสัญญสูตร”, *ดำรงวิชาการ* 16, น. 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2560): 161.

ราชอาณาจักรของพระองค์ล่มสลายด้วยการที่พระองค์ขาดความยุติธรรม”²³ ดังนี้แล้ว พระมหากษัตริย์จะต้องมีความรู้ในราชনীติศาสตร์และวิธีพิจารณาความเป็นอยู่อย่างดี พระราชอำนาจในการออกพระราชกำหนดและการลงโทษถือเป็นพระบรมราชาภิสิทธิ์ ดังนั้น ในทางคติแนวคิดของศาสนาทั้งพราหมณ์และพุทธจึงถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีความชอบธรรมในการบัญญัติกฎหมาย การวินิจฉัยพิจารณาคดีและการลงโทษ และไทยซึ่งรับอิทธิพลแนวคิดดังกล่าวมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย สืบเนื่องถึงอยุธยาและยังปรากฏอยู่ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จึงสะท้อนให้เห็นว่าพื้นฐานผู้ใช้อำนาจในการพิจารณาพิพากษาและการลงโทษอยู่ที่พระมหากษัตริย์

ตัวบทกฎหมาย

ประเพณี วัฒนธรรมของกฎหมายไทยซึ่งรับอิทธิพล แนวคิดมาจากคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ของอินเดีย ซึ่งไทยนำมาศึกษาและเป็นกฎหมายแม่บทเรียกว่า พระธรรมศาสตร์²⁴ โดยในการชำระกฎหมายตราสามดวงได้มีการบันทึกไว้ในส่วนต้นของพระธรรมศาสตร์ว่า คัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นคำสอนของพระมนัสวาทย์ ซึ่งเดิมเขียนไว้ด้วยมูลภาษา (ภาษาดั้งเดิมของมนุษย์) “ซึ่งปราชญ์จารย์²⁵นำสืบกันมา ตั้งอยู่ในรามัญประเทศ”²⁶ ซึ่งแสดงให้เห็นเป็นนัยว่า ประเทศไทยรับอิทธิพลพระธรรมศาสตร์ผ่านมามอญ เมื่อมาถึงสยามประเทศจึงได้แปลจากรามัญภาษามาเป็นสยามภาษา²⁷ ตามเรื่องเล่า

²³ L.N. Rangarajan, Ibid

²⁴ ดิเรก ควรสมาคม, “นิติศาสตร์ไทย : บทวิเคราะห์จากรากฐานในคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์และคัมภีร์พระธรรมศาสตร์,” 2.

²⁵ เป็นภาษาบาลี แปลว่า ปราชญ์

²⁶ วินัย พงศ์ศรีเพียร, กฎหมายตราสามดวง : แว่นส่องสังคมไทย, (ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ 1 สถานภาพการศึกษากฎหมายตราสามดวง) (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547), 14.

²⁷ ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เล่ม 1, 7-8

สืบต่อกันมา กล่าวว่า พระมโนสารผู้เป็นอำมาตย์ตัดสินคดีความให้แก่มหาสมมติเทพ ได้รับการติฉินนินทาเรื่องการตัดสินคดีไม่เป็นธรรม จึงได้ออกบวชเป็นฤๅษีและได้ออกไปที่กำแพงจักรวาลเพื่อจดนำเอาหลักคำสอนและแม่บทกฎหมายกลับมาสั่งสอนมนุษย์ ซึ่งตัวอักษรที่ปรากฏที่กำแพงจักรวาลตัวเท่าคชสีห์ ซึ่งตรงกับพระธรรมศาสตร์ของพม่า ในขณะที่หม่อมมอญกล่าวว่า ตัวอักษรที่กำแพงจักรวาลตัวเท่ากระบือ ดังนั้น จึงเป็นไปได้ตามที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ สันนิษฐานว่า ไทยน่าจะรับอิทธิพลของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มาจากพม่า และในพม่าใช้ภาษาบาลีเรียกว่า คัมภีร์พระสัทัม แต่เมื่อครั้งพม่าย้ายเมืองหลวงมาอยู่ที่หงสาวดี ในรามัญประเทศทำให้ผู้ชำระกฎหมายตราสามดวงเขียนไว้ว่า พระธรรม ศาสตร์ได้รับการถ่ายทอดมาจากเมืองมอญ และชื่อน่าสังเกตอีกประการ คือ ในพระธรรมศาสตร์ใช้คำว่า มโนสาร ซึ่งปรากฏในคัมภีร์ฝ่ายพม่า²⁸

กระบวนการยุติธรรมของไทยสมัยโบราณนั้นมีรากฐานมาจากพระธรรมศาสตร์ และไทยเองถือว่า พระธรรมศาสตร์เป็นกฎหมายแม่บท เป็นกฎหมายอันศักดิ์สิทธิ์เพราะมาจากพระมนู เทพผู้ให้กำเนิดเทพและมวลมนุษยชาติ และมีการสาธกว่า มนุษย์และวรรณะควรประพฤติอยู่ในครองธรรม เพื่อมิให้ละเมิดธรรม และกล่าวถึงการตัดสินคดีและอำนวยความสะดวกเป็นธรรมเป็นบทบาทและหน้าที่ของกษัตริย์ ดังนั้น ตัวบทกฎหมายของไทยในสมัยโบราณจึงมาจากพระธรรมศาสตร์ โดยหลักการใหญ่ๆ ในพระธรรมศาสตร์มีการกำหนดมูลคดี²⁹ ออกเป็น 2 ประเภท³⁰ ดังนี้

²⁸ วินัย พงศ์ศรีเพียร, *กฎหมายตราสามดวง : แว่นส่องสังคมไทย*, 14-15.

²⁹ ยังมีมูลคดีพิเศษอีก 3 ประการ รวมอยู่ในเหตุแห่งตระลาการ 24 ประการ ได้แก่ “ติมูลโต มูลคดีสามประการนั้นประกอบด้วย อกฏมูล คือ คำร้องฟ้องแลคำให้การเปนมูลคดี 1 อกฏคาโ คือ ผู้รับคำร้องฟ้องแลให้การเนมูลคดี 1 สามิมูล คือ โจทจำเลยมิได้วิบัติเนมูลคดี 1” ดู. ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 ๓ เล่ม 1, 17.

³⁰ ศูนย์ข้อมูลกฎหมายกลาง สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, “200 ปี กฎหมายตราสามดวง,” <https://www.krisdika.go.th/data/activity/act40.pdf> (สืบค้นเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2564).

1) มูลคดีแห่งผู้พิพากษาและตุลาการ เป็นบทกฎหมายว่าด้วยการอำนาจศาลและวิธีพิจารณาความ ได้แก่³¹

(1) ลักษณะอินทภาษ	(2) ลักษณะพระธรรมนูญ
(3) ลักษณะพยาน	(4) ลักษณะตัดพยาน
(5) ลักษณะว่าต่างแก้ต่าง	(6) ลักษณะตัดสินสำนวน
(7) ลักษณะรับฟ้อง	(8) ลักษณะประวิงความ
(9) ลักษณะกรมศักดิ์ (พรหมทัณฑ์)	(10) ลักษณะตัดฟ้อง

2) มูลคดีวิวาท เป็นกฎหมายที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ของบุคคลที่เกิดข้อพิพาทต่อกันไม่ว่าจะเป็นความทางแพ่ง อาญา หรืออื่นๆ ได้แก่³²

(1) ลักษณะกู่หนี่	(2) ลักษณะฉ้อพระราชทรัพย์
(3) ลักษณะแบ่งมรดก	(4) ลักษณะให้ปัน
(5) ลักษณะจ้างวาน	(6) ลักษณะพนัน
(7) ลักษณะซื้อขาย	(8) ลักษณะโจร
(9) ลักษณะที่บ้านที่นา	(10) ลักษณะที่ไร่ที่สวน
(11) ลักษณะทาส	(12) ลักษณะวิวาทดำตีกัน
(13) ลักษณะฝ่าเมีย	(14) ลักษณะโทษในพระราชคราม
(15) ลักษณะกบฏศึก	(16) ลักษณะละเมิดพระราชบัญญัติ
(17) ลักษณะเบียดบังอากรขนอนตลาด	(18) ลักษณะข่มเหงท่าน
(19) ลักษณะที่กระหนาบคาบเกี่ยว	

³¹ ฤทธา บุญยสมบัติ, กฎหมายตราสามดวง : แว่นส่องสังคมไทย, (ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ 2 โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง: การพิจารณาใหม่) (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547), 4.

³² เรื่องเดียวกัน, 5.

(20) ลักษณะบุกรุก	(21) ลักษณะลักพา
(22) ลักษณะความสาเหตุ	(23) ลักษณะเกียจคร้านอายุ
(24) ลักษณะฝากทรัพย์	(25) ลักษณะทำกฤตยาत्म
(26) ลักษณะเช่า	(27) ลักษณะยืม
(28) ลักษณะแบ่งปันบ้านแผนกหมู่ชา	(29) ลักษณะอุทธรณ์

ดังนั้น ในกฎหมายไทยสมัยโบราณมีบทบัญญัติลักษณะต่างๆ ไวชัดเจน ทั้งความพิพาททางแพ่ง อาญา และอื่นๆ ได้รับเอาแนวคิดมาจากพระธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ ประกอบกับพระมหากษัตริย์ได้ทรงประกอบพระราชพิธีในการบัญญัติจารึกกฎหมายขึ้น³³ กฎหมายจึงมีความศักดิ์สิทธิ์ผู้ใดจะละเมิดมิได้

หลักการพิจารณาความ

อำนาจและบทบาทของพระมหากษัตริย์ในการอำนวยการและผลของความยุติธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมมีหลักการที่มา ประกอบกับมีบทบัญญัติกฎหมายอันศักดิ์สิทธิ์ และหลักการในการพิจารณาความที่จะนำไปสู่การลงโทษก็มีที่มอันศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกัน โดยในทางทฤษฎี ฝ่ายพราหมณ์ถือว่า พระมหากษัตริย์ต้องเสด็จออกตัดสินคดีความข้อพิพาทด้วยพระองค์เอง โดยทรงรับฟังคำปรึกษาของพราหมณาจารย์ผู้มีความรู้ทางเพทางค

³³ ในสมัยโบราณการออกพระราชบัญญัติของพระมหากษัตริย์เกี่ยวกับการตั้งพระราชพิธีด้วย เช่น ในจารึกกฎหมายลักษณะลักพาของสมัยสุโขทัย เมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชา (รามราชาธิราช) ได้เสด็จไปทรงออกกฎหมายที่เมืองกำแพงเพชร พระองค์ได้ “เสด็จในตรีมุขเสวยบุญสุข ตั้งกฤตยแล้ว” ซึ่งความหมายของกฤตย (kṛitya) Sir. Monier-William ได้ให้ความหมายในพจนานุกรมภาษาสันสกฤต-อังกฤษของท่านว่า “practicing magic or sorcery, bewitching” ซึ่งเป็นพิธีเกี่ยวกับไสยศาสตร์อย่างหนึ่ง คำนี้มีรากศัพท์เดียวกับ กิตติกา ในภาษาบาลี ซึ่งแปลลงเป็นกติกา และตรงกับคำว่า กฎฎีกา ในภาษาสันสกฤต คำว่า พระรชกฏฎีกา ในประมวลกฎหมายถึง กติกาหรือข้อกำหนดที่พระมหากษัตริย์ทรงประกอบพระราชพิธีอันศักดิ์สิทธิ์นั่นเอง

ศาสตร์³⁴ หรือผู้มีความรู้ในคัมภีร์ไตรเภทก่อน คือ ผู้เชี่ยวชาญใน นิติศาสตร์ ราชศาสตร์ และโหราศาสตร์³⁵ แต่ในทางปฏิบัติอาจเป็นไปได้ที่พระมหากษัตริย์จะทรงเสด็จออก ตัดสินคดีความข้อพิพาทต่าง ๆ ทั้งหมดด้วยพระองค์เอง ดังนั้น จึงทรงมอบหมายให้ ตระลาการให้ทำหน้าที่แทนพระองค์ แต่การพิจารณาความอาจไม่เป็นธรรมหรือเกิดความ ลำเอียงได้ เพราะสุภาตระลาการ³⁶ ต่างก็เป็นมนุษย์และอาจเป็นเหยื่อของอคติ 4 ประการ³⁷ คือ รัก โลภ โกรธ หลง จึงต้องมีการวางหลักการในการกำกับ ควบคุมให้สุภา ตระลาการมีความประพฤติเหมาะสมดำรงอยู่ในจริยธรรมและจรรยาบรรณ โดยหลักการ กำกับให้สุภาตระลาการนี้ก็ปรากฏอยู่ในตัวบทกฎหมายอันศักดิ์สิทธิ์ คือ พระธรรมศาสตร์ นั้นเอง

³⁴ มาจากคำภีร์พระเวท ซึ่งเป็นคัมภีร์ทางศาสนาที่พวกพราหมณ์ได้รวบรวมขึ้นจากบทเพลง สวดในเวลาทำศึกและการสังเวย เรียกว่า กฤเวท ซึ่งได้พูดถึงสภาพสังคมของชาวอารยัน พึงมาจารึกเป็น ตัวอักษรหลังการปรีณิพพานของพระพุทธรเจ้าร่วมพันปีแล้ว จากกฤเวทพวกพราหมณ์ได้ขยายเป็น 4 เรียกว่า จตุเพทางคศาสตร์ คือ (1) กฤเวท บทสวดสรรเสริญเทพเจ้า (2) สามเวท บทสวดอ่อนน้อมในพิธี บูชายัญต่างๆ (3) ยชุรเวท บทเพลงขับสำหรับสวดหรือร้องเป็นทำนองบูชายัญ และ (4) อาถรรพเวท ว่า ด้วยอาคมทางไสยศาสตร์

³⁵ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ ยะเดชาดิศร และ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์, คำพิพากษา, ใน หนังสือที่ระลึกงาน พระราชทานเพลิงศพนายเกรียง กิริติกร วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร วันเสาร์ที่ 22 ธันวาคม 2533 หน้า 49.

³⁶ ในภาษาไทยมีใช้คำว่า สุภา อาจมาจากคำในจารึกเขมรโบราณ ที่เรียกตระลาการว่า สภา ปติ หรือผู้เป็นใหญ่ในที่ประชุมการได้สวนคดี

³⁷ ในท้าวธรรมธาดาธิบายนั้นว่า ดูกรมานพ โย บุคโคโล อันว่าบุคคโลจะเปนผู้พิพากษาคัด สิ้นคดีการแห่งฝูงมนุษย์นิกรทั้งหลาย นินวตตติ บมิดลวงเสีย ธมมัม ซึ่งสุจริตธรรมอันเปนของแห่งสัปบุรุษ ฉนหา โทสา ภายา โมหา เหตุโลก แลโกรธ แลกลัว แลหลง...

กระบวนการยุติธรรมของไทยในสมัยโบราณ มีประเด็นปัญหาสำคัญว่าตัวบทกฎหมายที่ส่งให้เกิดความไม่เป็นธรรม และลำเอียงในการพิจารณา คือ หลักการพิจารณาของสุภาวเคราะห์หรือผู้พิพากษานั้นเอง ด้วยเหตุนี้ในกฎหมายแม่บทของไทยสมัยโบราณ คือ พระธรรมศาสตร์จึงได้วางกำหนดกฎเกณฑ์เพื่อให้กระบวนการพิจารณาเกิดความเที่ยงธรรมและดำรงไว้ซึ่งความเป็นธรรม เรียกว่า “หลักอินทภาษ” ซึ่งเป็นหลักการคำสอนอันศักดิ์สิทธิ์ที่มาจากพระอินทร์ซึ่งเป็นเทพในศาสนาพราหมณ์ ในขณะเดียวกันเนื้อหาของอินทภาษก็เป็นคำสอนที่อิงอยู่กับศาสนาพุทธเช่นกัน โดยในหลักอินทภาษนี้มีหลักการที่ให้ตระลาการผู้พิพากษายึดมั่นปฏิบัติ ดังนี้

1) หลักจริยธรรม โดยสุภาวเคราะห์และผู้พิพากษา จะต้องคำนึงอคติธรรมทั้ง 4 และให้หลีกเลี่ยง ซึ่งประกอบด้วย ฉันทคติ (ความลำเอียงอันเกิดจากความรักความชอบอันเกิดจากามิสสินจ้าง) โทสาคติ (ความลำเอียงอันเกิดจากความโกรธ จะเอาโทษแก่ผู้อื่น) ภัยาคติ (ความลำเอียงเพราะกลัวภัย ภัยอันตราย) และโมหาคติ (ความหลง และอวิชชา) ซึ่งทั้งหมดนี้เรียกว่า กัณธธรรม หรือธรรมฝ่ายดำ คือ อกุศลกรรม³⁸

2) หลักศีลธรรม คือ ตั้งอยู่ในสัจจะ 5 ประการ³⁹ และยังตั้งอยู่ในศีล 8 ประการ

3) หลักการพิจารณาตัดสินความ ตระลาการผู้พิพากษาต้องมีการอันเที่ยงธรรมดังตราชูและบันทัด ต้องมีจิตระมัธมอย่างกลาง ยึดถือตามหลักพระธรรมศาสตร์ ราชศาสตร์ และนิติศาสตร์อย่างเคร่งครัด⁴⁰

³⁸ พงษ์นรินทร์ ศรีประเสริฐ, กระบวนการตรวจสอบความจริงในคดีอาญา ศึกษาจากกฎหมายตราสามดวง, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549), 59.

³⁹ สัจจะ 5 ประการ ประกอบด้วย สัจจะต่อความดี สัจจะต่อหน้าที่ สัจจะต่อการทำงาน สัจจะต่อวาจา และสัจจะต่อบุคคล

⁴⁰ พงษ์นรินทร์ ศรีประเสริฐ, กระบวนการตรวจสอบความจริงในคดีอาญา ศึกษาจากกฎหมายตราสามดวง, 59.

ในหลักอินทภาษนี้ได้กล่าวโทษผู้ทำการละเมิดคำสอนนี้เป็นโทษหนัก ไถ่ถอนมิได้แม้เป็นพระมหากษัตริย์ ทำบุญบำเพ็ญทานต่าง ๆ เท่าใดก็ไม่สามารถหักลบ “กองธรรม” นี้ได้ บาปหนักยิ่งกว่าฆ่าสตรีที่หาความผิดไม่ได้พ้นคน หรือฆ่าพราหมณ์อันทรงพรตพรหมจรรย์นับร้อย⁴¹

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า กระบวนการพิจารณาตัดสินคดีความของไทยสมัยโบราณที่นำเอาแนวคิดและหลักอินทภาษ ที่ปรากฏอยู่ในพระธรรมศาสตร์ อันเป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาประกอบการพิจารณาความที่ให้ตระลาการผู้พิพากษายึดถือและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ทำให้ตระลาการผู้พิพากษาต้องให้ความสำคัญกับการตรวจสอบความถูกต้องชอบธรรมอย่างละเอียด และยังสะท้อนให้เห็นถึงกฎหมายไทยสมัยโบราณที่มีการบัญญัติและสร้างเป็นกลไกให้แก่ราษฎรและคู่ความได้รับความเป็นธรรม

กฎหมายไทยในปัจจุบัน หลักอินทภาษยังปรากฏอยู่ในประมวลจริยธรรมข้าราชการตุลาการ ข้อ 3 และ 12 ที่กำหนดว่า “ในการนั่งพิจารณาคดี ผู้พิพากษาจักต้องวางตนเป็นกลางและปราศจากอคติ ทั้งพึงสำรวมตนให้เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ แต่งกายเรียบร้อยใช้วาจาสุภาพ พึงความจากคู่ความและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายอย่างตั้งใจ ให้ความเสมอภาค และมีเมตตาธรรม” และในประมวลจริยธรรมตุลาการศาลปกครอง ข้อ 3 และข้อ 7 ที่กำหนดว่า “ในการไต่สวนและการนั่งพิจารณาคดี ตุลาการศาลปกครองจักต้องวางตนเป็นกลางและปราศจากอคติ สำรวมตนให้เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ แต่งกายให้เรียบร้อย ใช้วาจาสุภาพ ทั้งพึงไต่สวน ชักถาม และพึงความจากคู่กรณีรวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายอย่างตั้งใจ ให้ความเสมอภาค และมีเมตตาธรรม” เป็นต้น

⁴¹ ศคิกานต์ คงศักดิ์, “หลักอินทภาษ”, วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร 21-22, 3 (2544-2545), 114-156.

ทัศนกรรม

ทัศนกรรม หมายถึง การลงโทษ⁴² ซึ่งในกระบวนการยุติธรรมย่อมไม่สมบูรณ์ หากขาดการลงโทษ การลงทัศนกรรมนั้นมักใช้กับสามเณร โดยที่พระไตรปิฎกบัญญัติว่า⁴³ “...ก็โดยสมัยนั้นแล พวกสามเณรไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรง มีความประพฤติไม่เหมาะสม ในภิกษุทั้งหลายอยู่ ภิกษุทั้งหลายจึงเพ่งโทษ ตีเตียน โพนทะนาว่า โฉนพวกสามเณรจึงได้ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรง มีความประพฤติไม่เหมาะสมในภิกษุทั้งหลายอยู่เล่า แล้วกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาครับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้ลงทัศนกรรมแก่สามเณร...” และคำว่า การลงทัศนกรรมนี้ปรากฏอยู่ในวิธีการลงโทษแก่ทหารผู้กระทำความผิด โดยจะสังเกตว่าคำว่า ทัศนกรรม คือการลงโทษผู้รับราชการทหารในสมัยโบราณและการลงโทษภิกษุสามเณรที่กระทำความผิด

มาตรการการลงโทษแม้ว่าพระมหากษัตริย์จะทรงมีพระราชอำนาจสิทธิ์ในการลงโทษ แต่ก็มิใช่การใช้อำนาจตามอำเภอพระทัย หากทรงต้องยึดตัวบทกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการลงโทษ ซึ่งบทบัญญัติในการลงโทษอาจเป็นลักษณะการปราบปราม และอาจดูเกินเหตุ เช่น กรรมกรรม (โทษหนักหรือเครื่องลงโทษอาญา) เป็นต้น โทษนี้ไม่ได้กำหนดไว้สำหรับผู้ทำรัฐประหารอย่างเดียว แต่หมายรวมไปถึง ผู้ที่ก่อความไม่สงบเรียบร้อยในแผ่นดินด้วย ในกฎหมายตราสามดวงเรียกกฎหมายลักษณะนี้ว่า “พระไอยการกระบดศึก” โดยรวมแล้ว จะระบุเอาโทษกับผู้คิดร้ายต่อพระเจ้าแผ่นดิน ปล้นเผาพระนคร ฆ่า

⁴² พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2544

(1) [ทันตะ-, ทันทะ-] น. การลงโทษ, โทษที่ลงแก่สามเณรที่ประพฤติผิด (ส.).

(2) (กฎ) โทษทางวินัยสถานหนึ่งตามกฎหมายว่าด้วยวินัยทหารและกฎหมายว่าด้วยวินัยตำรวจ คือ ให้ทำงานโยธา งานสุขา งานสาธารณประโยชน์ หรือให้อยู่เวรยาม นอกจากหน้าที่ประจำซึ่งตนจะต้องปฏิบัติอยู่แล้ว. (ส.).

⁴³ พระไตรปิฎก เล่มที่ 4 พระวินัยปิฎก เล่มที่ 4 มหาวรรค ภาค 1

พระ เผาโบสถ์วิหาร ปล้นฆ่า ทารุณเด็ก ทั้งหมดนี้เป็นความผิดที่สร้างความไม่สงบในแผ่นดินทั้งสิ้น กรณีเช่นนี้ท่านระบุโทษไว้ 21 ประการ⁴⁴ ความรุนแรงและความโหดร้ายน่ากลัวนี้หากเคยเห็นภาพวาดนรกตามผนังวัดคงจะเป็นภาพเดียวกัน ผู้ที่ได้รับโทษเกิดความรู้สึกเหมือนตายทั้งเป็น เช่น โทษของผู้เป็นกบฏคิดคดต่อพระมหากษัตริย์ เป็นต้น ประการหนึ่งคือ การผ่ากะโหลกเอาน้ำสัสมพระอุม (น้ำสัสมต้มเดือด) เทราดบนสมองให้เดือดปุด ๆ และยังโทษอื่น ๆ อีกหลายประการ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของความผิด

ส่วนมาตรการลงโทษปรับไหมนั้น ในกฎหมายไทยสมัยโบราณมีการกล่าวถึงการกำหนดปรับไหมและพินัย⁴⁵ โดยการลงโทษจะอิงอยู่กับระบบศักดินา ซึ่งบุคคลจะต้องมีความรับผิดชอบต่อกฎหมายไม่เท่าเทียมกันตามแต่ชั้นของบุคคล⁴⁶ เช่น การลงโทษคิดค่าปรับขึ้นอยู่กับจำนวนศักดินาที่ถือ ตัวอย่างในกฎหมายลักษณะวิชาวาทราทหนึ่งบัญญัติว่า “วิชาวาทักทิน โทษ 9 กระทง 10 กระทง มิให้เรียงกระทงใหม่ โทษสิ่งใดหนักให้เอาแต่สิ่งนั้นตั้งไหม ตำนา 400 ไโรลงมาให้อาบรรดาศักดิ์ผู้เจ็บตั้งไหม แต่นา 400 ไโรขึ้นไปให้อาบรรดาศักดิ์ผู้สูงตั้งไหมให้แก่ผู้ชนะ”⁴⁷ ซึ่งหมายความว่า สำหรับสามัญชนที่มีได้เป็นขุน

⁴⁴ บทลงโทษสุดโหดในกฎหมายตราสามดวง ที่ความตายเรียก “พี”, https://www.silpa-mag.com/history/article_34958 (สืบค้นเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2564).

⁴⁵ “การปรับเป็นพินัย” เป็นมาตรการที่กำหนดให้ผู้ที่ฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามกฎหมายที่ไม่ใช่ความผิดร้ายแรงและไม่กระทบโดยตรงต่อความสงบเรียบร้อยหรือความปลอดภัยของประชาชน ให้รับความผิดโดยการชำระเงินตามที่กำหนดแทน ซึ่งเรียกว่า “ค่าปรับเป็นพินัย” ซึ่งไม่ใช่โทษอาญา จึงไม่มีการจำคุกหรือกักขังแทนการปรับ และไม่มีการบันทึกลงในประวัติอาชญากรรม เพื่อให้ประชาชนไม่ต้องเสื่อมเสียประวัติและติดคุกโดยใช้เหตุ รวมทั้งรับโทษที่สอดคล้องและได้สัดส่วนกับการกระทำความผิดที่ไม่ร้ายแรง, <https://www.pmda.go.th/discipline/> (สืบค้นเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2564).

⁴⁶ วินัย ขวนประพันธ์, “ระบบศักดินากับการบริหารราชการ,” (วิทยานพินธ์รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2510), 83.

⁴⁷ เสถียร ลายลักษณ์, ลักษณะวิชาวาท, *ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 1* (กฎหมายตราสามดวง ตอน 1, 2478), 66.

นางมีศักดิ์นาถือศักดิ์นาต่ำกว่า 400 ไร่ ถ้าทำความผิดต่อกันค่าปรับต้องทวีคูณด้วยศักดิ์นาของเจ้าทุกข์เสมอไป โดยเอาศักดิ์นาของผู้บาดเจ็บหรือเจ้าทุกข์คูณออกมาเป็นค่าปรับที่ฝ่ายแพคดีต้องจ่าย เช่น นาย ก. ถือศักดิ์นา 200 ไร่ ไปทำร้ายร่างกาย นาย ข. ศักดินา 300 ไร่ ทั้งคู่ต่างมีศักดิ์นาต่ำกว่า 400 ไร่ ในคดีนี้ถ้าตระลาการหรือผู้พิพากษาได้พิจารณาแล้ว นาย ก. ผิดจริง ศาลจะเอาศักดิ์นาของเจ้าทุกข์ คือ นาย ข. จำนวน 300 ไร่ คูณอัตราโทษ ลงโทษฐานทำร้ายร่างกาย ปรับไหม 25 เปี้ย ค่าปรับที่จะต้องปรับนาย ก. คือ $300 \times 25 = 7,500$ เปี้ย⁴⁸ เป็นต้น

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การลงโทษตามกฎหมายไทยในสมัยโบราณมีทั้งที่เป็นการลงโทษต่อร่างกาย และการปรับไหมหรือพินัย ซึ่งมีการบัญญัติเป็นกฎหมายอย่างชัดเจน แต่การลงโทษก็ยังยึดเกี่ยวกับหลักการอันศักดิ์ที่ผู้ต้องพหรมทัณฑ์ (ผู้ทำความผิด) ต้องรับราชทัณฑ์ คือ การลงโทษจากพระมหากษัตริย์นั่นเอง

บทส่งท้าย

เมื่อทำการศึกษารวบรวมข้อความคิดทำให้ทราบว่า การยุติข้อขัดแย้งเพื่ออำนวยความสะดวกเป็นธรรมในสังคมไทยในสมัยโบราณ มีพัฒนาการจากกฎหมายจารีตประเพณีสู่การบัญญัติกฎหมายเป็นลายลักษณ์อักษร และด้วยวัฒนธรรม ประเพณีที่หลากหลายส่งผลให้สังคมไทยสมัยโบราณมีการหล่อหลอมและนำเอาแนวคิด ความเชื่อ และความศรัทธาในศาสนาบัญญัติเป็นกฎหมาย ซึ่งแนวคิดที่โดดเด่นมาจากความเชื่อในศาสนาทั้งฝ่ายพราหมณ์และฝ่ายพุทธ ที่สะท้อนออกมาในรูปแบบเรื่องเล่า คำสอน บาบบุญคุณโทษที่ปรากฏในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์

⁴⁸ ศักดิ์ฤทธิ์ ปราโมทย์, “ปาฐกถาเรื่องระบอบศักดินาในประเทศไทย เมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2505 ณ ห้องประชุมตึกอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย”, ใน ชุมชนภาษาไทย พ.ศ. 2505-05, (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยพาณิชย์การ, 2506), 64-65.

กระบวนการยุติธรรมที่รับเอาแนวคิดด้านศาสนาเข้ามาปะปน ได้สร้างความชอบธรรมให้แก่กระบวนการยุติธรรมของไทย โดยมีการกำหนดผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ในการบัญญัติกฎหมาย การพิจารณาและการลงโทษไว้ คือ พระมหากษัตริย์ ผ่านแนวคิดความเชื่อตำนานว่าพระมหากษัตริย์ คือ ผู้มีความชอบธรรมในการที่พิจารณาและลงโทษผู้กระทำความผิด โดยอาศัยความเชื่อมโยงจากคำสอนในศาสนาเข้ามาควบคุม กำกับให้พระมหากษัตริย์หรือผู้ทำหน้าที่ตระลาการผู้พิพากษาต้องยึดถือ คือ หลักอินทภาษในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ และหลักอินทภาษดังกล่าวยังปรากฏในประมวลจริยธรรมของตุลาการในปัจจุบันด้วย ดังนั้น ผู้เขียนเห็นว่า จากแนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นรากฐานของประวัติศาสตร์กฎหมายไทยในอีกมิติหนึ่งที่ยังเชื่อมโยงอยู่กับแนวคิดของศาสนาและยังคงกลืนอาย และมีอิทธิพลต่อกระบวนการยุติธรรมไทยในปัจจุบัน และหากในสถานการณ์ปัจจุบันผู้มีอำนาจหน้าที่ในการพิจารณาคดีหรือไกล่เกลี่ยข้อพิพาทได้นำหลักการเหล่านี้มาใช้ ก็จะได้ประโยชน์มากเพราะจะเป็นการกำกับให้การดำเนินกระบวนการยุติธรรมเกิดความชอบธรรมอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- กฎหมายและการยุติธรรมของไทยสมัยโบราณ. <http://valuablebook2.tkpark.or.th/2015/13/document3.html> (สืบค้นเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2564).
- กมลทิพย์ คติการ. “แผนแม่บทกระบวนการยุติธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 2547-2549 นวัตกรรมของการบริหารงานยุติธรรมไทย.” *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต* 2, ฉ.1 (มกราคม-เมษายน 2549): 2.
- กฤษฎา บุญยสมิต. *กฎหมายตราสามดวง : แว่นส่องสังคมไทย*. (ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ 2 โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง: การพิจารณาใหม่). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547.

- ศีกฤทธิ์ ปราโมทย์. “ปาฐกถาเรื่องระบอบศักดินาในประเทศไทย เมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2505 ณ ห้องประชุมตึกอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย”. ใน ชุมนุมภาษาไทย พ.ศ. 2505-05, พระนคร: โรงพิมพ์ไทยพาณิชย์การ, 2506.
- ดวงจิตต์ กำประเสริฐ. *ประวัติศาสตร์กฎหมาย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2542.
- ดิเรก ควรสมาคม. “นิติศาสตร์ไทย : บทวิเคราะห์จากรากฐานในคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์และคัมภีร์พระธรรมศาสตร์.” *วารสารมหาวิทยาลัยพายัพ* 25, ฉ.2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2558): 2.
- บทลงโทษสุดโหดในกฎหมายตราสามดวง ที่ความตายเรียก “พี”, https://www.silpa-mag.com/history/article_34958 (สืบค้นเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2564).
- ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เล่ม 1.
- พงษ์นรินทร์ ศรีประเสริฐ. *กระบวนการตรวจสอบความจริงในคดีอาญา ศึกษาจากกฎหมายตราสามดวง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2544.
- พระไตรปิฎก เล่มที่ 11 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 3 ทีฆนิกาย ปาฏิภวรรค.
- พระไตรปิฎก เล่มที่ 4 พระวินัยปิฎก เล่มที่ 4 มหาวรรค ภาค 1.
- ราชบัณฑิตยสถาน. “พจนานุกรมแปล ไทย-ไทย.” <http://dictionary.sanook.com/search/dict-th-th-royalinstitute> (สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2565).
- วินัย ขวนประพันธ์. “ระบบศักดินากับการบริหารราชการ.” *วิทยานพิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์บัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์*, 2510.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. *กฎหมายตราสามดวง : แว่นส่องสังคมไทย*. (ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ 1 สถานภาพการศึกษากฎหมายตราสามดวง). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. *กฎหมายเกี่ยวกับการบริหารราชการไทย : ปัญหา แนวทางแก้ไข และแนวโน้มของกฎหมายในอนาคต*. กรุงเทพฯ : นิติธรรม, 2547.

- ศศิกันต์ คงศักดิ์. “หลักอินทภาษ”. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร* 21-22, 3 (2544-2545): 114-156.
- ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และธณิกานต์ วรธรรมานนท์. “การวิเคราะห์อัครคัมภีร์”. *ดำรงวิชาการ* 16, ฉ. 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2560): 161.
- ศูนย์ข้อมูลกฎหมายกลาง สำนักงานคณะกรรมการการกฤษฎีกา. “200 ปี กฎหมายตราสามดวง.” <https://www.krisdika.go.th/data/activity/act40.pdf> (สืบค้นเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2564).
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส และสมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร และ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณไตรฤทธิ์, *คำทฤษฎี*, ใน หนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพนายเกรียง กิริติกร วัดเทพศิรินทราวาส (กรุงเทพมหานคร วันเสาร์ที่ 22 ธันวาคม 2533).
- สายป่าน บุรีวรรณชนะ. “อาณาจักรสุโขทัย : การประกอบสร้างประวัติศาสตร์จากตำนานและความเชื่อของคนไทย.” *วารสารรวมคำแห่ง ฉบับมนุษยศาสตร์*, 35 ฉ.1 (มกราคม-มิถุนายน 2559): 143.
- สำนักงานคณะกรรมการการกฤษฎีกา. “200 ปี กฎหมายตราสามดวง.” <http://web.krisdika.go.th/pdfPage.jsp?type=act&actCode=40> (สืบค้นเมื่อวันที่ 4 สิงหาคม 2564).
- สุทัศน์ สิริสวาย. พระราชกรณียกิจของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชในการตั้งสถาบันการปกครองของชาติไทย. ใน *อนุสรณ์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช*. จังหวัดสุโขทัย, 2513).
- สุเมฆ จีระชัยสิริ. “กฎหมายตราสามดวง.” <https://parliamentmuseum.go.th/ar63-Law-enact.html> (สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2565).
- เสถียร ลายลักษณ์. ลักษณะวิวาท. *ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 1* (กฎหมายตราสามดวง ตอน 1, 2478).
- A.L. Basham. *The Wonder that was India*. Calcutta: Fontana Books, 1982).
- L.N. Rangarajan. Kautilya: *The Arthashastra*. New Delhi: Penguin Books, 1987).

References

- Central Legal Information Center Office of the Council of State. “200 Years of Three Seals Law.” <https://www.krisdika.go.th/data/activity/act40.pdf> (Retrieved on 10 August 2021).
- Code of Laws of King Rama I, Volume 1.
- Cruel Punishment in Three Seals Law Harsher Than “Death”, https://www.silpa-mag.com/history/article_34958 (Retrieved on 15 August 2021).
- Direk Kuansamakom. “Thai Law : An Analysis of Foundations in Manawatha mmasat and Phra Thammasat Scriptures.” *Payap University Journal* 25, Vol. 2 (July-December 2015): 2.
- Duangjit Kamprasert. *History of Law*. Bangkok: Ramkhamhaeng University Press, 1999.
- Kamonthip Katikarn. “National Justice Master Plan No. 1, 2004-2006: Innovations in Thai Justice Administration.” *Suan Dusit Rajabhat University Journal* 2, Vol. 1 (January-April 2006): 2.
- Kritsada Bunyasamit. *Three Seals Law: Magnifying Glass for Thai Society*. (Complete Research, No. 2, Three Seals Law Structure: Reconsideration). Bangkok: Office of the Research Fund, 2004.
- Kukrit Pramoj. “Lecture on Feudalism in Thailand on 10 March 1962 at the Literature Science Building Conference Room Chulalongkorn University”. In *Thai Language Fair, 1962-05*, Phra Nakhon: Thai Commercial Printing Press, 1963.
- Law and Justice of Ancient Thailand. <http://valuablebook2.tkpark.or.th/2015/13/document3.html> (Retrieved on 10 August 2021).

- Office of the Council of State. “200 Years of Three Seals Law.” <http://web.krisdika.go.th/pdfPage.jsp?type=act&actCode=40> (Retrieved on 4 August 2021).
- Pongnarin Sriprasert. *Process of Investigating the Truth in Criminal Cases. Study of Three Seals Law*. Bangkok: Thammasat University Press, 2006.
- Royal Academy. “Thai-Thai Dictionary.” <http://dictionary.sanook.com/search/dict-th-th-royalinstitute> (Retrieved on 1 February 2022).
- Royal Institute’s Dictionary, B.E. 2544 (2001)
- Saipan Puriwanchana. “Sukhothai Kingdom: The Construction of History from Thai Myths and Beliefs.” *Ramkhamhaeng Journal, Humanities Edition*, 35 Vol. 1 (January-June 2016): 143.
- Sasikan Kongsak. “Inthaphat Principle”. *Silpakorn University Journal* 21-22, 3 (2001-2002): 114-156.
- Sathien Lailak. Nature of Quarrel. *Annual Conference of Laws of the Era*, Volume 1 (Three Seals Law, Part 1, 1935).
- Sirisak Aphisakmontri and Thanikan Worathanont. “Analysis of Aggañña Sutta.”. *Damrong Academic* 16, Vol. 2 (July – December 2017): 161.
- Somdej Phra Maha Samonajao Krom Phra Paramanuchitchinorot and Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn and Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn Krom Luang Phuwanet naritarit, *Theory*, in a festschrift in honor of Mr. Krieng Kiratikorn, Thap Sirin Temple (Bangkok, Saturday 22 December 1990).
- Sumek Jeerachaisiri. “Three Seals Law.” <https://parliamentmuseum.go.th/ar63-Law-enact.html> (Retrieved on 1 February 2022).

- Suthat Sirisuay. Royal Duties of King Ramkhamhaeng the Great in Establishment of Institution of Thai Administration. In *Memorial of King Ramkhamhaeng the Great*. Sukhothai Province, 1970).
- Tripitaka, Volume 11, Sutta Pitaka, Volume 3, Dīgha-Nikāya, Patika-Vagga
- Tripitaka, Volume 4, Vinaya Pitaka, Volume 4, Maha-vagga, Part 1
- Winai Chuanpraphan. “The Feudal System and Public Administration.” Bachelor of Public Administration Thesis, National Institute of Development Administration, 1967.
- Winai Phongsripian. *Three Seals Law: Magnifying Glass for Thai Society*. (Complete Research No. 1, Study Status of Three Seals Law). Bangkok: Office of the Research Fund, 2004.
- Wirat Wiratchanipawan. Laws relating to Thai Public Administration: Problems, Solutions and Future Legal Trends. Bangkok : Nititham, 2004.